

Field : Literature

Type : Review Article

Recieved: 13.09.2016 - *Accepted*:15.11.2016

Eski Anadolu Türkçesi Tıp Metinlerinden *Kitâb-ı Kehhâl-nâme-i Nurü'l-Uyûn*'da Hacamat¹

Zahide PARLAR

Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bartın, TÜRKİYE

E-posta: zokun@bartin.edu.tr

Öz

Hacamat; sağlığın korunması ve hastalıkların tedavisi için *vücutun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine boynuz, bardak veya şişe oturtarak kan alma* işlemidir. Bazı hastalıkların tedavisinde ve koruyucu hekimlikte uygulanan genel bir tedavi yöntemi olan hacamat, Hz. Peygamber tarafından bizzat yaptırılan ve tavsiye edilen bir tedavi metodudur. Eski çağlardan beri hekimler tarafından farklı uygulamalarla kullanılan bir tedavi yöntemi olan hacamat, tıbb-ı nebevîden esinlenerek İslam hekimleri tarafından da geliştirilerek kullanılmıştır. Bu tedavi usulüne Osmanlı tababetinde sıkça başvurulmuş ve tıp yazmalarında da kendisinden bahsedilmiştir. Bu tıp yazmalarından biri olan *Kitâb-ı Kehhâl-Nâme-i Nurü'l-Uyûn* adlı eser sağlığın korunması ve hastalıkların tedavisini ele almaktadır. Bu çalışma kapsamında bu eserde Osmanlı tababetinin önemli bir tedavi usulü olan hacamatın hangi hastalıkların tedavisinde ve nasıl kullanıldığı ele alınacaktır. Tespit edilen bilgiler ışığında gerek Türk dil ve kültürü gerekse bilim ve tıp tarihi çalışmalarına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hacamat; Osmanlı tıbbı; tıp yazmaları

¹ Bu makale, 13-16 Ekim 2016 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen Uluslararası Avrasya Spor, Eğitim ve Toplum Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

Bloodletting (Al-hijaamah) in one of the Old Anatolian Turkish Medical Texts: *Kitâb-ı Kehhâl-nâme-i Nurü'l-Uyûn*

Abstract

Al-hijaamah (blood letting) is a depletion operation of blood to protect our health and treat our diseases by straching any part of our body softly and settling hornes, glasses or ampullas on it. Bloodletting which is implemented for treatment of some diseases and preferred by preventive medicine is a general treatment method preferenced and recommended by Hz. Muhammed himself. Blood letting -used as a treatment method by physicians with different styles since old times- was also used in an enhanced way by muslim pyhsicians with reference to *Al-Tibb al-Nabawî (The Medicine of the Prophet)*. Blood letting was used in a widespread manner in the art of Ottoman medicine and besides took place in medicine manuscripts. The work titled *Kitâb-ı Kehhâl-Nâme-i Nurü'l-Uyûn* is one of these medicine manuscripts and handles protection of health and treatment of diseases as well. Within our study, we will discuss how and for which disease treatments bloodletting was used, which was an important treatment technique in the Ottoman medicine. In the light of these knowledges, it is aimed to contribute to both Turkish Language and Culture and to the history of medicine and science studies.

Keywords: Bloodletting, Ottoman medicine, medicine manuscripts

Giriş

Hacamat; sağlığı korumak ve hastalıkları tedavi etmek amacıyla *vücutun herhangi bir yerini bu iş için yapılmış bir âletle hafifçe kesip çıkan kanı boynuz, bardak vb. ile çekmek sùretiyle kan alma* (Ayverdi & Topaloğlu, Ahmet, 2006, s. 1131) işlemidir. Geçmişı 5 bin yıl öncesine kadar götürölen bu tedavi metodunun ilk kez nerede ve ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Hacamatın sistemli olarak ilk defa Mısırlılar tarafından kullanıldığı, o döneme ait bazı belgelerden tespit edilmiştir (Akdağ, 2014/14, s. 170). Eski çağlardan beri hekimler tarafından farklı uygulamalarla kullanılan bir tedavi yöntemi olan hacamat, tıbb-ı nebevîden hareketle İslam hekimleri tarafından da geliştirilerek kullanılmıştır. Galen tıbbına göre (humoral patoloji) vücutta yer alan dört unsurun (anasır-ı erbaa: kan, balgam, sarı safra, kara safra) her insanda benzersiz bir şekilde karıştığı ve kişiye özel bir denge oluşturduğu düşünülmektedir. Bu denge oluştuğu müddetçe kişinin sağlığının korunduğu; bu dengenin bozulması durumunda ise hastalıkların ortaya çıktığı düşünülmekteydi. Bu yaklaşıma göre hacamat tedavisi de vücutta bu dengenin yeniden kurulmasını sağlamak amacıyla yapılmaktaydı. Bu bakımdan Osmanlı tıbbında bu tedavi, vücutta biriken ve atılmadığı takdirde hastalık yapan zararlı maddelerin vücuttan uzaklaştırılması veya vücuttaki eksik maddelerin tamamlanması esasına göre uygulanmaktadır. Bu esaslar doğrutusunda uygulanan tedavi usullerinden *müşhil, kusturma, lavman, hamam, masaj, diyet ve hacamat* sıkça kullanılanlar arasındadır. Bu usullerden biri olan hacamat Osmanlı tababetinde yaygın olarak kullanılmış ve tıp yazmalarında da kendisine yer edinmiştir.

Hacamat Nasıl Uygulanır ve Hangi Hastalıkların Tedavisinde Kullanılır?

Hacamat ile tedavi usulünde kan almak yahut vücutun istenen yerine kan toplamak için, küçük bir fanus ters tutularak içine sùratle sokulup çıkarılan bir alev vasıtasıyla havası boşaltıldıktan sonra vücuda kapatılmakta, böylece kanın, üzerindeki hava basıncının azaldığı o bölgeye hücum etmesi sağlanmaktadır. Eğer amaç sadece kan toplamak değil kılcal damarlardan kan almaksa fanus, o bölge bir bıçakla çizildikten sonra kapatılır ve bu durumda kan iç basıncın etkisiyle kolaylıkla dışarı çıkar, yani fanus tarafından emilmiş olur. Bu işlemlerden birincisine “kuru hacamat”, ikincisine “kanlı hacamat” denir. Ancak Türkçede hacamat denilince akla daha çok ikincisi; yani atar ve toplardamarlardan fazla miktarda kan alınması gelmektedir ki bunun adı Arapçada fasddır; bu işi yapana da fassâd adı verilir. Türk halkı arasında kuru hacamat için “şışe çekme” tabiri kullanılır (Köse, 1996, s. 422). En eski dönemlerden günümüze kadar, birçok rahatsızlığın tedavisinde fassd ve hacamat yöntemleriyle hastalardan kan alma işlemi gerçekleştirilmiştir. Vücuttaki kirli kanı dışarı atmak veya kan fazlalığını azaltıp vücuttaki dört unsurun dengeli olmasını sağlamak amacıyla uygulanan bu tedavi usulü Hz. Peygamber tarafından da yaptırılmış ve yaptırılması tavsiye edilmiştir. Bu sebeple tıbb-ı nebevîde yer alan tedavi usullerindedir (Köse, 1996, s. 422). Tıbb-ı nebevîde iki omuz başı arasından kan aldırarak; omuz ve boğaz ağrılarına, omuzdaki şahdamarı kollarından olan damarlardan kan aldırarak; baş, diş, kulak, burun, boğaz ve göz ağrılarına, çene altından kan aldırarak; yüz, diş ve boğaz ağrılarına, ayak üzerinden kan aldırarak; uyluklar ve bacaklardaki yaralara [...] boyundaki şah damarından kan aldırarak; dalak ağrısı, nefes darlığı ve alında meydana gelen ağrılara karşı faydalı olduğu belirtilmiştir (Karabulut, 2006, s. 378). Günümüzde de vücuttaki belirli hacamat noktalarına uygulanmakta ve farklı hastalıklara iyi geldiği belirtilmektedir: kafadan yapılan hacamat; unutkanlık, dikkat dağınıklığı, asabiyet, depresyon, kanser, şeker; başın orta kısmı; unutkanlık, migren, baş ağrısı; başın iki kulak arkası; baş dönmesi, kulak çınlaması, Alzheimer vb. (Hacamatcımız).

Uzun bir tarihî geçmişe sahip olan hacamat; tıp alanında yaşanan gelişmeler ve değişen tıp anlayışından nasibini almıştır. Hastalıkların teşhis ve tedavisi hususundaki bilgi ve deneyimlerin artması ve değişmesiyle birlikte hacamatla tedavinin uygulama alanı da daralmıştır. Klasik dönemlerde ihtiyaca binaen daha fazla ilgi gösterilen bu tedavi şekli günümüzde İslam ülkelerinde bu iş için açılmış özel kliniklerde uygulanmaktadır. Ayrıca Çin, Malezya, Almanya, İngiltere, Avustralya gibi ülkelerde de yaygın olduğu ve bu alanda araştırmalar yapıldığı bilinmektedir. İran ve Azerbaycan gibi bazı doğu ülkelerinde ise hekimler ve sertifikalı uzmanlar tarafından yapılmaktadır (Şeker, 2013, s. 164).

Kitāb-ı Keḥḥāl-Nāme-i Nūrū'l- 'Uyūn'da Hacamatla Tedavi

Kitāb-ı Keḥḥāl-Nāme-i Nūrū'l- 'Uyūn adlı eserde hacamatla tedavi hususuna geçmeden önce eser hakkında kısaca şu bilgiler verilebilir. Yazarı ve istinsah tarihi belli olmayan eserin tek nüshası mevcuttur. Eser, harekesiz nesih ile yazılmış olup 204 varak ve 8 makalattan oluşmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olduğu tespit edilen eser, bazı ilaçların özellikleri ve etken maddelerinin bulunduğu bitkilerin anlatılmasıyla başlar. Kafatasının anatomisi, sağlığı korumanın yolları, insanın yaradılışı ve gebelikten doğuma kadarki süreç kısaca anlatıldıktan sonra baş ağrısının sebebi, belirtileri ve ilaçları hakkında bilgiler verilmiştir. Sonraki bölümlerde eserin ana konusunu oluşturan göz hastalıkları ele alınmaktadır. Öncelikle gözü tedavi edecek hekimlerin bilmesi gereken hususlarla ve gözün anatomik özellikleri anlatılmış, sonrasında göz ve gözün tabaklarıyla ilgili hemen bütün hastalıklarının sebepleri, teşhis ve tedavileri ayrıntılı şekilde verilmiştir. Eserde hacamatın kullanım yerleri ve şekilleri şu şekildedir:

Eserde öncelikle tıbb-ı nebevîde bu tedavi usulünün önemine işaret edilmiş ve Hz. Muhammed'in (sav) meali “*Şifa üç şeydedir. Bal şerbeti, kan aldırma (hacamat), ateşle dağlama. Ancak ümmetimi ateşle dağlamaktan men ediyorum.*” şeklinde olan hadisinin son kısmına gönderme yapılmış, Hz. Peygamber'in tedavi usulü olarak dağlama yöntemine en son başvurulması gerektiğine dikkat çekilirken hacamat yapılması tavsiye edilmiştir:

Enne ahira'd-devā'i el-keyyu. [39a/02] “Tedavilerin en sonuncusu dağlanmaktır.” (Buhârî, Tıb 3; İbn Mâce, Tıb 23)

Metnin devamında fasd ve hacamat, aşağıdaki hastalıkların tedavilerinde tavsiye edilmiştir:

Sıcak kandan, yani vücutta kanın fazlalığından dolayı meydana gelen baş ağrısının tedavisinin önce ekḥelden (kolun iç kısmındaki ana damarlardan) ya da kifâlden kan aldırılması önerilmiştir. Eğer tedavi başarıyla sonuçlanmazsa, kişinin kuvveti de az olursa o zaman enseden hacamat ettirilmesi ve helile otundan kaynatılarak hazırlanan ilaç gibi müşhiller ile mizaçtaki kabızlığı giderici şerbet ve merhemler tatbik olunması söylenmiştir. Tüm bunlar yapıldıktan sonra bile baş ağrısı devam edecek olursa burun ucundan kan almak veyahut saflardan hacamat ettirmek tavsiye edilmiştir:

Üçüncü bāb ıssı kandan olan baş (2) ağrısın bildürür. Ammā kan galebesinüñ 'alāmet beş nev'dür. (3) Biri baş göz ağır olmak ve daḥi endāmlar süst olup ağır (4) olmaḳdur. İkinci ağunmaḳ, çok gerinmek, esnemekdür. Dördüncü yüz (5) göz kızıl olup tamarlar tolu olmaḳdur. Beşinci ağızda kabarçıklar, (6) beşereler zāhir olmaḳdur ve daḥi düşinde kızıl renglü nesnelere (7) görmekdür, baş tamarları hacāmat yirleri gicişüp burun (8) kanamaḳ, diş dibleri kanamaḳ, maḳ'addan kan gelmekdür. İlāc (9) oldur kim evvel kifâlden kan alduralar yāḥūd ekḥelden. Eger (10) kuvvet-i 'ömr ü faşl müsā'ide olacaḳ olursa kan ḥācet (11) miḳdārınca

gidereler, eger kuvvet za'if olacak olursa (12) eñseden hacāmat eyleyeler. Faşd eyledüğinden şoñra maţbūh-ı (13) helileyi yāhūd gayr müşhiller ile tabi'at telyin eyleyeler kim yukaru (14) bābda zıkr olındı; şerbet-i ğidā, nuţul-ı zamād dükeli ol nev'e (15) dönerilmek gerekdür. Eger bu cemi' tedbirleri itdüğinden şoñra baş [34a] (1) ağrısından bakıyye kalmış olursa burun ucından kan (2) almak gerekdür yāhūd alnı tamarından yāhūd sāflardan hacāmat (3) eylemek gerekdür. [33b/01]

Yara ve iltihaptan dolayı meydana gelen baş ağrısının tedavisinde çeşitli tedavi usulleri denendikten sonra başarı elde edilemezse ve iltihaba sıtma da eşlik ederse kişinin kuvveti çoksa ya ekhelden ya da kan aldırılması azsa hacamat yaptırması önerilmiştir:

On beşinci bāb zahmdan cerāhatden mütevellid zahmdan [45b] (1) cerāhatden 'arız olan baş ağrısınıñ 'ilāc oldur kim (2) evvel şol tedbirler eyleyeler kim dimāğun zahmeti, ağrısı sākin (3) ola cerāhate gül yağını dürteler ağrısı sākin eyleyüp dimāğı (4) kuvvetlendüre. Eger ağrı be-ğāyet katı müşkil olacak olursa (5) gül yağıyla azacuk sirke karışdurup isti'māl eyleyeler. Eger ağrısı (6) be-ğāyet haddeden taşra ğāyet katı olacak olursa sirke ziyān (7) eyler; sebab ol kim sirke başun derisini dahı siñirleri süst eyler, (8) mādde ol sebebden ol mevz'den gitmez. Ve dahı kulağ (9) ağrısı ziyāde olacak olursa eger cerāhati bitmeyecek olursa (10) cerāhati bitürmek tedbir eyleyeler; şöyledür kim evvel cerāhatüñ dört (11) yanınıñ mizācını i'tidāl ile getüreler kim cerāhat tızcek hatm (12) ola. Eger cerāhatüñ taraf mu'tedil olmayacak olursa (13) bilmek gerekdür kim cerāhat olmaz. Dahı şol kimselere kim (14) cerāhat şoñna ısıtma 'arız olup 'aql dahı meşq-i şirk (15) olsa dimāğun ğışāsında şiş olmak 'alāmetidür. Eger [46a] (1) faşl-ı yıl 'ömr-i kuvvet ü mizāc müsā'adāt idecek olursa (2) derhāl kifālden kan alduralar yāhūd ekhelden, eger kan (3) aldurmağa nesne māni' olacak olursa hacāmat tedbirin (4) eyleyeler. [45a/15]

Antik Roma'nın en önemli hekimlerin olan Galen eserde İslam dünyasındaki adı olan Cālínūs şekliyle referans gösterilmiştir. Cālínūs, sancıyla olan baş ağrılarının beyindeki urlardan meydana geldiğini tespit etmiştir. Bu şekildeki sancılı baş ağrılarında maddesi sıcak ve latif olanlar için yatılacak yerin kuru havalı hoş bir yer olması önerilmiş ve de baldırdan hacamat ettirilip başına soğuk merhem sürmek tavsiye edilmiştir:

On sekizinci bāb (13) Cālínūs eydür; sancuyla olan baş ağrısı dimāğun (14) veremlerinden 'arız olur... İlāc oldur-kim evvel göreler bu imtilā kankı ahlātdan (3) 'arız olmuşdur... Eger mādde ısı ve latif olursa anuñ yatacak yir yābis (10) havālu hoş olur gerekdür dahı baldırdan hacāmat itdürüp (11) başına şovuk zamād urmağ gerekdür. [50b/12]

Göze su inme hastalığı (karasu-glokom) tedavisinde: Göze su inme hastalığında mil çekilerek tedavi tavsiye edilmiştir; fakat bu hastalığa baş ağrısı, nezle ve öksürük gibi hastalıklar eşlik ediyorsa öncelikle kan aldırma ve ishal ile vücudun bunlardan temizlenmesi ve sonra mille gözün açılması önerilmektedir:

Baş ağrısı zükām ve öksürük gibi (9) ne-kim bunlara beñzer varısa bu mevāni'lerden her kankısı (10) bulunursa evvel gerekdür kim anuñ def'ine meşğul (11) olup bedeni ve dimāğı faşd ve ishālle (12) pāk eyleyeler, andan şoñra kim gözi kadh eyleyeceklerdür. [177a/09]

Göze ak düşmesi hastalığı (konjunktivit) tedavisinde; vücuttaki hastalığa sebep olan maddeyi artırıcı ilaçları kullanmamaya dikkat ederek hastalıklı bölgeyi ve de vücudu kan alma ve ishal yoluyla temizlemek tavsiye edilmiştir:

'İlāc (3) oldur kim hiç göze ak düşmesinde ne kan aldurmağ gerekdür (4) yāhūd müşhil içmek gerekdür; meger şundan ihtiyāt eyleyeler kim (5) tız edviyeler kim isti'māl eylemek sebebiyle

harâret ziyâde olup (6) māddeyi cezb eyleye. Pes bu ihtiyâṭ için bir sebeble istizhâr (7) faşd ve ishâl şavablurak ola, ammâ göz akınıñ 'ilâcında (8) cilâ eyleyüp pāk eyleyici edviyeler isti'mâl eyleyeler, ol-kim rakîk (9) ola, şakāyiku'n-nu'mân şuyın ve kañtariyyün şuyın balla isti'mâl (10) ideler kim mücellâdur. [152b/03]

Gözün karniyye tabakasının (kornea, gözün saydam tabakası) içinde meydana gelen yaraların ağrılı, sancılı, büyük ve iltihaplı olanlarının tedavisinde zaman kaybetmeden kîfâlden (boynun iki yanında, kanı başa taşıyan aort damarlarından her biri) kan alarak hacamat uygulanması önerilmektedir:

Ammâ ol üç nev' kim tabaḳa-yı karniyyenüñ bāṭınında (3) olur... (13) Bu nev'lerüñ sebepleri ıssı ve tîz ruṭübetlerden olur ve hem (14) qarhanuñ dükeli envā'ı ağırlarla, sancuyla, zahmetle olur... 'İlâc oldur kim (2) ne vaḳt bu 'alâmetler kim zıkr eyledük bulunacak olursa 'ale'l- (3) te'cil kîfâlden kan alduralar, kuvvet miḳdārınca heftede (4) bir kez daḫı yakınrak. [148a02]

Göz akını çevreleyen tabakada (tabaḳa-yı mülteḫime) meydana gelen şişin tedavisinde hastanın kuvvetine göre baş damarından kan aldırılması önerilmiştir. Eğer kan alma işlemi zor olacaksa ensesinden veya iki bağırının arasından hacamat ettirilmesi tavsiye edilmiştir:

Sekizinci bāb verdīnc 'illetini bildürür. Şöyle bilesiz kim (12) verdīnc didüğümüz demevî şişdür, kapakda zāhir olur, (13) gül levn gibi kızıl olur, bu sebebden verdīnc diyü ad virmişlerdür... verdīnc 'illet tabaḳa-yı mülteḫimede (12) olur, şişüñ büyüklüğü şol kadar olur kim gözüñ ağı (13) hadekayı taraldur, iner, gözüñ kapağı birbirine irişmez. 'İlâc (14) oldur kim evvel baş tamarından kan alduralar, şāḫib- (15) maraḫüñ kuvvet miḳdārınca. Ammâ şol kişiye kan [93a] (1) aldurmak müte'azzir ola, eñsesinden hacāmat itdüreler, (2) yāḫūd iki bağırınıñ ortasından eger mümkün olursa maṭbūḫ-ı (3) helile vireler, gızādan ihtirāz ideler, laṭif tedbīrler (4) buyuralar. [92b/11]

Göz kapağında meydana gelen sert yumrulardan özellikle uzun süre önce meydana çıkmış olanların tedavisinde şaklarından hacamat yapılması veyahut alın damarından kan aldırılması önerilmiştir:

Toḫuzuncı (2) bāb şulaḳ 'illetüñ esbābını ve 'alâmetini ve 'ilâcını (3) bildürür. Şulaḳ didüğümüz kapağıñ kenārları ve kirpük dipleri (4) yoğun olup eger bir müddet uzanacak olursa göyünür, yanar gider... Ammâ şol kimsenüñ kim 'illet [95a] (1) eskimiş ola, şaklarından hacāmat itdüreler, alın tamarından (2) kan alduralar ve her gün ḫammāma gireler kim 'azīm fā'ide eyleye.

Kirpik diplerinde meydana gelen kepeğe benzeyen ve zamanla kirpiklerin dökülmesine ve renginin değişmesine sebep olan hastalığın tedavisi için kirpik diplerine neşterle hacamat yapılması önerilmiştir:

Yigirmi birinci bāb sa'fanuñ esbābını ve 'alâmetini (2) ve 'ilâcını bildürür. Sa'fa bir 'illetdür kim kirpük diplerine (3) vāḳi' olur. 'Alâmet kirpük diblerinden kepek gibi nesne (4) ḫāşıl olmaḳdur, Türk dilince konaḳ dirler, olur kim sayruḳ (5) gibi olur, iriñlenür andan şoñra oñulur; vaḳt olur kim (6) kirpükler dökülür, vaḳt olur kim levn gül gibi olur... Eger 'illet eskimiş olsa neşterle kirpük diplerini hacāmat (15) eyleye, kapağı şekerle kazıyalar cereb 'illetin kazır gibi, ba'dehu sürmeyi.

Gözün kornea tabakasında meydana gelen farklı türlerdeki küçük sivilcelerin tedavisinde kan alma ve ishal tedavisi önerilmiş, tedaviye soğuk sebzelerin eşlik etmesine dikkat çekilmiştir.

İkinci bāb karniyyede (2) 'ārız olan beşereyi bildürür. O kim ikinci ve üçüncü gışā altında ola (3) ve hem büyük ola, ṭabaḳa-yı 'inebiyyenüñ berāberinde yāḥūd yakınında (4) ola, anuñ āfet 'azım ziyāde olur... muḥarriḳ olup yinür göz yaḳar ve ḳalkar, (6) nütuvv 'illet 'ārız olur... Fi'l-cümle (9) cemī'siniñ mu'ālecesinde şavāblu 'ilāc oldur kim faşd (10) ve işhal eyleyeler, gızālarda şovuk sebzeler yidüreler, mārül (11) ve kāsni ve ısfanāḥ ve toḥmekān ve semiz oti ve ḥıyār ve ḳabaḳ (12) gibi ne kim bunlara beñzer varısa isti 'māl eyleyüp...

Sonuç

Eserin göz hastalıkları üzerine teşkil edilmiş olmasından dolayı göz hastalıklarının tedavisinde hacamatın sıkça kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda verdiğimiz örnekler yanında eserin genelinde de gözün farklı tabakalarında farklı hastalıklardan meydana gelen şiş, sivilce, et, yara, iltihap vb.nin tedavisinde öncelikle fasd yapılması yani uygun damarlardan kan aldırılması önerilmiş; bu hastalıkların uzun süre geçmeyenlerinde ise çoğunlukla belirtilen bölgelerden hacamat uygulanması tavsiye edilmiştir. Hacamatın uygulanması için hastalığa ve onun tedavisine göre ense, aort damarı, baldır, alın ve burun damarı gibi bölgeler işaret edilmiştir.

Hacamat, binlerce yıldır devam eden geleneksel bir sağlığı koruma ve hastalıkları tedavi usulüdür. Günümüzde daha çok alternatif tıpla ilgilenen kişiler tarafından yapılmaktadır. Eskiden beri var olan bu tedavi usulünün küçümsenmeden araştırılması ve adı geçen eser gibi tıp yazmalarındaki kullanış usullerinin tespit edilerek günümüz tıp uygulamalarıyla karşılaştırılması önem arz etmektedir. Bu sayede hacamatın günümüzde kullanımı da daha bilimsel temellere oturtulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

Akdağ, A. (2014). Bir Tedavi Yöntemi Olarak "Kan Aldırmak" ve Klâsik Türk Şiirindeki Kullanımı. Gazi Türkiyat, 14, Bahar, s. 169-187.

Ayverdi, İ. & Topaloğlu, A. (2006). Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 2. cilt. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Baran, Y. (2013). The Leech Craze: The Medicinal Use and Commodification of Leeches in the Nineteenth Century Ottoman Empire. Tarih, Boğaziçi University Department of History, 49-75.

Hacamatcınız: <http://www.hacamatciniz.com/hacamat-noktaları/> [Erişim tarihi: 23.09.2016]

Karabulut, A.R. (2006). Tıbb-ı Nebvî Ansiklopedisi 1-2, 6. baskı. Ankara: Kozan Ofset.

Kitāb-ı Keḥḥāl-Nāme-i Nūrü'l- 'Uyün, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri-Tıp, No: 254.

Köse, A. (1996). "Hacamat", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 14, İstanbul, 422.

Şafak, O.N. (2010). "İlk Dönem (14. ve 15. Yüzyıl) Türkçe Tıp Yazmalarında Çocuk Sağlığı Hastalıkları ve Tedavileri", Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, İstanbul: Nobel Matbaacılık, 227-311.

Şeker, N. (2013). "Hz. Peygamber'in Hadislerinde Koruyucu Hekimlik: Hacamat Örneği", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 11 Sayı/21, Ocak-Haziran 2013, s. 156- 188.

Unat, Y., Kahya, . (2006). Kan Alma (Venesection) ve Cezeri'nin Kan Miktarını Ölçen Aletleri. Isparta: II. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 30-31 Ekim 2006, <http://www.yavuzunat.com/t/T31.pdf>.

Üçer, M. (1989). "Sivas'ta folklorik tıp ve bunun modern tıptaki, yeri", *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları:110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.253-266.

Yeniterzi, E. (1998). "Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 4, Konya, 87-103.